

Irsta kyrka

Inre renovering

Antikvarisk kontroll

Irsta kyrkby 9:1
Irsta socken
Västmanland

Helén Sjökvist

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Bakgrund.....	1
Inre renoveringar under 1900-talet.....	2
Kyrkans medeltida målningar.....	3
Utförda arbeten 2006.....	5
Renoveringsbakgrund.....	5
Rengöring och lavering av valv.....	5
Rengöring av medeltida målningar.....	8
Retuschering av bänkar och golv.....	8
Målning övrigt.....	9
Åtgärder på gravhäll.....	9
Framflyttning av altarskåp.....	10
Övrigt.....	10
Referenser.....	11
Otryckta källor.....	11
Litteratur.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter.....	11

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007

Omslagsfoto: Detalj av korfönstret i Irsta kyrka. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 13: 978-91-85741-84-7

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen, Västerås 2007

Inledning

Under hösten 2006 genomfördes en inre renovering i Irsta kyrka. Tillstånd till arbetet gavs av länsstyrelsen 2004-01-09, dnr. 433-12522-03. Tillstånd till rengöring av de medeltida målningarna gavs 2006-02-24, dnr 433-1996-06. Kulturmiljövård Mälardalen har varit antikvarisk kontrollant.

Figur 1. Irsta kyrka markerat på gröna kartan.

Bakgrund

Irsta kyrka är troligen uppförd under 1200-talet som en salskyrka. ¹Från denna tid härstammar det rundbågiga fönster som togs fram strax över sydingången i långhuset vid renoveringen på 1970-talet. Under 1300-talet förlängdes kyrkan mot öster och sakristian tillkom. Under 1400-talet byggdes kyrkan till med ett vapenhus mot söder och vid samma tid slogs de fyra stjärnvalven och valvet över tornrummet. Baron Cronstedt på Geddeholm lät 1747 bygga till ett gravkor mot öster. Under 1900-talet har man även gjort mindre tillbyggnader till sakristian.

¹ Ahlberg s. 104.

Figur 2. Irsta kyrka från norr. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 3. Kyrkorummet mot öster med Agi Lindgrens målningar. Foto: VLM arkiv.

Figur 4. Kyrkorummet före renoveringen 2006. Foto: Helén Sjökvist.

Inre renoveringar under 1900-talet

Kyrkorummets utseende speglar främst de förnyelser som genomförts vid renoveringarna 1905 och 1970.

En genomgripande omgestaltning genomfördes 1905, under ledning av arkitekt Agi Lindgren. Kyrkans valv och väggar beslogs med en tjockare kalkputs vilken sedan dekorerades enligt arkitektens skisser.² Korfönstret försågs med den nuvarande glasmålningen. Den gamla slutna bänkinredningen från 1700-talet ersattes av nuvarande öppna bänkinredning och alla inredningssnickerier målades i en grönblå ton. En 8-stämmig orgel med storslagen fasad tillkom. I kor och gångar lades nya

² Hammariskiöld

golv av sexkantiga tegelplattor. Mittgångens gravar igenfylldes och gravstenarna insattes i långhusväggarna. För att kunna installera en centralvärmepanna - kalorifer - fick sakristian en västlig utbyggnad. Nya ingångar togs upp på gravkorets norra och sakristians östra sida. Centralvärmepannan från 1905 visade sig snart vara ineffektiv och sedan den blivit utbränd installerades elvärme 1927. Samtidigt fick kyrkan elektrisk belysning.

Kyrkans senaste stora inre renovering skedde 1970 under ledning av arkitekt Per Bohlin. Putsen från 1905 togs bort från valv och väggar, bortsett från västra väggen samt sköldbågens undersida vid sydportalen, vilka sparades som dokumentationsytor. På kyrkorummets norra vägg frilades och restaurerades medeltida målningar. I fönstren ersattes tidigare rutor av ”råglas” med genomsiktligt, gulskimrande nyantikglas. Golven i vapenhuset, koret och tornets bottenvåning höjdes, försågs med golvvärme och belades med hyvlade kalkstensplaner. Bänkinredningen gjordes sittvänligare och målades med nuvarande pistagegrön och klargul färg. På sakristian östra sida gjordes en tillbyggnad för kapprum, textilkammare, WC och brandsäkra förvaringsfack för kyrksilvret. I dessa nya utrymmen lades golv av återanvänt tegel.

År 1994 lagades och avfärgades senast kyrkorummets väggar.

Kyrkans medeltida målningar

Omkring mitten av 1400-talet slogs de fyra stjärnvalven i Irsta kyrka. Valv och väggar fick kalkmålningar, troligen främst i al secco teknik.³ Målningarna kalkades över, troligtvis under 1700-talet, och återupptäcktes i samband med 1905 års renovering.⁴ Vid denna tid fanns inget intresse från församlingens sida att restaurera de medeltida målningarna, varför man istället lät kalka över dem och därefter dekorera kyrkorummet efter arkitekt Agi Lindgrens skisser. När den renovering som genomfördes 1970 började planeras uppkom återigen frågan om framtagning av de medeltida målningarna och vid denna tidpunkt ställde sig församlingen sig mycket positiv till en detta.

De framtagna målningarna återfinns främst på norra väggen. I den andra travéen från öster är motivet Jesse rot, d.v.s Jesus stamträd.⁵ Högst upp i grenverket är en korsfäst Kristus avbildad och längst ned står Madonnan med Kristusbarnet. Från stammen breder grenarna ut sig som akantusrankor i böljande bågar. I varje båge finns en figur, sittande i en blomkrona. Runt varje figur finns ett språkband. Sammanlagt finns 22 figurer avbildade, vilka föreställer kungar och profeter ur Kristi stamträd. På murpelarnas insidor är tre figurer avbildade. Troligen föreställer dessa tre av de viktigaste apostlarna, Jakob d.ä. Johannes och Petrus. Möjligen kan en avbildning av Paulus finnas bakom predikstolen.

Den tredje travéen från öster har målningar föreställandes korsfästelsen. Överst finns en dramatiskt framställd korsfästelsescen med Jesus som spikas fast på korset. Bland figurerna omkring återfinns bland andra en mansfigur, troligen Johannes, samt tre sörjande kvinnor. Kompositionen avslutas nedåt med en bård. Det finns även fragment av en stadsbild under denna bård.

I kyrkan finns fem konsekrationsskors bevarade, vilka möjligen kan vara de äldsta målningarna i kyrkan.

³ Östberg.

⁴ Boström.

⁵ Östberg

Figur 5. Målning på norra väggen, vid predikstolen, föreställande Jesse rot. Före rengöring. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 6. Målning på norra väggen föreställande korsfästelsen. Före rengöring. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 7. Bild som troligen föreställande aposteln Jakob med pilgrimsstav och hatt, vilket är de attribut som han vanligen avbildas med. Efter rengöring. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 8. Konsekrationskors. Före rengöring. Foto: Helén Sjökvist.

Utförda arbeten 2006

Renoveringsbakgrund

Kyrkan genomgick senaste större inre renoveringen 1970. Därefter har kyrkorummets väggar lagats och avfärgats 1994. I kyrkan förekom före renoveringen mögelangrepp bland annat i sakristian och tornrummet. Dessa angrepp var inte längre aktiva enligt de prover som tagits. Fortsatt provtagning kommer dock att genomföras kontinuerligt.

Rengöring och lavering av valv

Ytorna är rengjorda grovt med dammsugare och därefter rengjorts noggrant med Wischabsvamp. Därefter har valven laverats med kalkvatten av en lätt pigmenterad Gotlandskalk.

Korets valv var mycket nedsmutsat medan andra trevénen var något mindre nedsmutsat. Även i travé fyra var det problem att få tillräcklig täckning på laveringen och ytterligare en strykning utfördes därför.

I synnerhet på södra väggen fanns saltvandringar i anslutning till valvpelarna. Skadad puts togs bort och en mager offerputs lades på. Lagningarna har färgats in för att inte avvika från omgivande puts.

Mindre sprickor fanns i exempelvis vapenhuset över ingången till långhuset samt i långhusets östra delar. I vapenhuset högs sprickan upp och lagades. I långhuset togs endast löst material bort från sprickan som därefter lagades.

I anslutning till att de öppningar som finns i valvens nedkant mot vinden har rensats, har mindre skador uppkommit i putsen. Detta har även det åtgärdats.

Kalklagningar har utförts med produkter från Buttle restaureringskalk.

Figur 9. Rengöring av valvet i koret. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 10. Rengöring av valvet i koret. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 11. Pågående rengöring av väggarna i tornrummet. Norra väggen efter flytt av altarskåp.
Foto: Helén Sjökvist.

Figur 12. Spricka i puts på norrvägg, bakom orgeln. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 13. sydingång före renovering. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 14. Spricka i puts på korvalvets norra sida. Under den vita putsen skymtar troligen Agi Lindgrens målningar. Högst upp i gördelbågen syns en gammal missfärgning i putsen. Till vänster i bild syns en dokumentationsyta. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 15. Putsbortfall på pelare på sydväggen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 16. Putslagningar på grund av saltvittring på pelare på sydsidan, mellan kortravén och andra travén. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 17. Spricka i puts över sydingången. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 18. Spricka i puts över sydingången sedd från vapenhuset. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 19. Södra vapenhuset efter rengöring av valv och väggar. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 20. Över orgeln efter rengöring med dokumentationsyta. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 21. Övre sydingången efter rengöring och ilagning av spricka. Foto: Helén Sjökvist.

Rengöring av medeltida målningar

Rengöringen av de medeltida målningarna genomfördes av konservator Thomas Wängelin och finns närmare beskrivna i dennes konservatorsrapport. Rengöringen av de bemålade ytorna gjordes med en bakad gomma pane.⁶ Putsen ansågs överlag vara bra även om mindre bomytor fanns. Putsfästningen utfördes med injektioner av Calx nova.

Figur 22. Målning med Jesse rot efter rengöringen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 23. Stadsmotiv efter rengöringen. Foto: Helén Sjökvist.

Retuschering av bänkar och golv

Det har funnits stora problem med att den laserade ytan på bänkarna släpper. Målningen är uppbyggd med en vit grundfärg och en mycket tunn strålasyr i gult ovanpå. Detta färgskikt är mycket sprött och släpper därför lätt. Målningen är utförd med alkydoljefärg och ytbehandlad med en alkydlack eller möjligen en vattenbaserad lack.

För retuscheringen av skador i kamlasynen på bänkarna användes pigment lösta i paraloid, en produkt som tillverkas av Röhm und Haas och som används inom exempelvis målerikonservering. Paraloid är en akryllack med syntetisk harts som bindemedel, och har en bättre kulörhållbarhet än linolja, vilken kan gulna då den åldras. Man menade även att det var lättare att efterlikna befintlig lasyr med detta medel. I första hand har retuschering utförts på bänkkryggar och psalmbokshyllor. Ytan har efter retuscheringen lackats för att få en skyddande yta. Lackning har utförts i flera omgångar då den första behandlingen fick en grusig ojämn yta.

Golvet var sedan tidigare behandlat med en modern lack. Det slipades lätt vid skador och bättrades i med alkydlack.

⁶ Wängelin 2006.

Målning övrigt

Fönsterbänkarna i stålslipad cement åtgärades inte utöver rengöring. Båda sidorna av fönstrens innerbåge samt ytterbågens insida och karmen är målade med ljus grå linoljefärg från Wibo i kulören NCS 2500N. Tidigare var fönsterbågarna målade med en alkydfärg i samma kulör.

Tillbyggnaden på sakristians östra sida genomfördes i samband med den stora renoveringen 1970. Idag är samtliga ytor målade med en form av latexfärg. I såväl skrudkammare som vindfång och toalett användes därför moderna färgtyper i kulören NCS 0502Y.

Figur 24. Målning av fönster över västingången. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 25. Fönsterbänk med stålslipad cement, troligen tidigare målade med cementfärg. Foto: Helén Sjökvist.

Åtgärder på gravhäll

Inne i långhuset, vid den södra entrén, står en gravhäll monterad mot ytterväggen. Denna har under en längre tid noterats dra upp fuktighet. I samband med att ett hål togs upp bakom stenen noterades att det bakom stenen funnits en form av trä som fyllts med tegel, stenskarvor och kalkbruk. Runt om stenen var putsat med kc-bruk. För att dra ur saltet ur stenen gjordes en lerinpackning med destillerat vatten. Genom att en luftspalt togs upp bakom stenen upphörde fuktvandringen.

Figur 26. Fuktvandring i gravhäll på södra väggen. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 27. Fuktvandringen har hävts genom att en luftning är upptagen på baksidan av gravhällen. Foto: Helén Sjökvist.

Framflyttning av altarskåp

Det medeltida altarskåpet i tornrummet flyttades ytterligare cirka 15-20 cm ut från väggen för att slippa problemen med mögel och damm bakom skåpet. Befintliga infästningsjärn förlängdes. I samband med detta nyttillverkades även fronten till podiet. Det befintliga podiet var utfört med en träfiberskiva, klädd med jute eller glasfiberväv och vitmålat. Troligen tillkom detta år 1970 då altarskåpet flyttades till nuvarande plats i tornrummet.

Det nya podiet tillverkades i trä av Västerås möbelsnickeri och målades med linoljefärg i kulören NCS S3502-Y.

Figur 28. Nytt podium i trä för altarskåpet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Inspektionslucka för att mäta klimat och eventuell mögelpåväxt under golvet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 30. Träkula på pendel till ljuskrona. Foto: Helén Sjökvist.

Övrigt

Församlingen vill ta bort två moderna psalmnummertavlor tillverkade som en skiva med en spänd väv över samt spikar med avknipsade huvuden som krokar för siffrorna.

Altaret och altarringen skulle ha åtgärdats under projektet men detta lyftes ur på ett tidigt stadium. Inte heller väggar och fönster i bregravningskapellet utfördes.

Golvet har öppnats för att möjliggöra klimatmätningar. Under golvet ligger isoleringen direkt under trägolvet.

Ljuskronornas pendlar med klot har rengjorts genom att de dammats och därefter torkats av med en svag tensidlösning.

Referenser

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2005. Karakterisering av Irsta kyrka. Västerås stift.

Wängelin, Thomas. 2006. Konservatorsrapport Irsta kyrka.

Litteratur

Ahlberg, Hakon, Björklund, Staffan. 2000. *Västmanlands kyrkor i ord och bild*. Borlänge.

Boström, Erik. 1984. *Medeltida kalkmålningar i Västmanlands län – en inventering*. Västerås.

Östberg, Anna-Lisa. 1971. *Irsta kyrkas byggnadshistoria och dess kalkmålningar*. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	06085
Länsstyrelsen dnr:	433-12522-03 433-1996-06
Fastighetsbeteckning:	Irsta kyrkby 9:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Irsta
Kommun:	Västerås
Ägare-beställare:	Västerås kyrkliga samfällighet
Projektledning:	Fredrik Lindblom Carl Bro AB
Entreprenör interiör:	Gabor Paztor Närkekonservertorn AB Vreta 692 93 Kumla
Målerikonseruator för medeltida måleri:	Thomas Wängelin Övre Slottsgatan 12 753 10 Uppsala
Antikvarisk kontroll:	Kulturmiljövård Mälardalen Helén Sjökvist Stora gatan 41 722 12 Västerås